

KEMECSI LAJOS

EMLÉKEZET ÉS MÚZEUM

Atiszteletkötettel köszöntött Keszeg Vilmos termékeny tudományos tevékenysége kiterjed a szaktudomány több fontos témakörére és rendszeresen interdiszciplináris irányokat is megcéloz. A magyar és a nemzetközi társadalomtudományban ugyan különböző mértékben, de egyaránt kialakult és rögzülni látszó gyakorlat, hogy jeles kerek születésnapok alkalmából az ünnepeltet köszöntő írásokat közreadó vékonyabb/vastagabb tanulmánykötetek jelennek meg. A szaktudományra jellemző sajátos tudományometriai helyzet miatt előfordul, hogy az ún. publikációs kényszernek is engedve születnek ilyen orgánumban megjelenő tanulmányok. A kutatók – akik lehetőséget kapnak/találnak erre – a készülő köszöntő kötetben gyakran az ünnepelthez csak lazán kötődő témákat feldolgozó cikkeikkel szerepelnek. (Esetenként ezzel igen nehéz helyzetbe hozva köszöntő kötetek szerkesztőit...) A Keszeg Vilmost 60. születésnapján köszöntő kötet számára készített tanulmányom témaválasztásakor nem az ünnepelt egyetemi oktatói, iskolateremtő professzori, néprajzgyűjtői tevékenységét vagy sikeres konferencia szervező és előadó illetve szerkesztői/szerzői publikációs munkásságának értékelését helyeztem előtérbe, hanem a jelenleg engem foglalkoztató egyik legfontosabb témát az emlékezet és a múzeumok kapcsolatát választottam.

S annak érdekében, hogy rögtön igazoljam, miszerint nem öncélú és önző a témaválasztás röviden jelzem, hogy Keszeg Vilmos vonatkozó kutatásai közül elsősorban kapcsolódik a témához a lokális mítoszok feltárása – a lokális közösségek emlékezési gyakorlatának szövegbázisaival összefüggő tevékenysége. Az ünnepelt számos előadásban és publikációban hívta föl a figyelmet az emlékezési gyakorlat fokozódásának, az emlékezésről, az emlékezetéről szóló szakmunkák gyarapodásának jelenségére. A 19–20. század emlékezési habitusainak kutatása megítélésem szerint Keszeg Vilmos egyik kedves és fontos kutatási témája (pl. Keszeg 1991, 2002, 2006, 2007).

HATÁRDISZCIPLINA, ETNICITÁS, IDENTITÁS

Az emlékezet kutatása határdiszciplinának számít: a történettudomány, a kultúratudományok és a társadalomtudományok egyaránt kutatják a témát és használják az elért eredményeket. A múlt birtokbavétele, az időhöz és a környezethez való viszonyulás új formái véleményem szerint közvetlenül kapcsolódnak a múzeumokhoz, mint az emlékezetpolitika által kitüntetett jelentőségűnek ítélt intézményekhez. Közkeletű megállapítás, hogy az etnográfia olyan közeg, amely az együvértartozás élményét nyújtja. Népszerűsítésére, bemutatására rituális keretek állandósulnak és a néprajz alászállt a művészet és a tudomány magaslatából, helyet kap a mindennapi környezetben és a mindennapi életben. A kétszáz éves hazai néprajztudomány hasonlva az európai irányokhoz folyton versenyben van a múlt idővel. A hagyományos kultúra letéteményese eredendően – a közvélekedés szerint – a parasztság volt, Riehl és Naumann „nép” fogalmához illeszkedve (Paládi-Kovács 2005: 119). A népi kultúra kulturális tudás tárolására, hordozására műfajokat termelt, melyek segítségével rendszerezte és értelmezte a múltból való tudást (Voigt 2008: 17–19). A történelmi emlékezet nem szorul a folklórműfajok kalodájába számos más hordozóját alkalmazza a néprajztudomány (Kósa 1980: 10). A társadalomtudományi tudományok háttérbázisok között egyértelműen növekszik a néprajzi múzeumi gyűjtemények szerepe. A néprajzi múzeumok felelőssége és lehetőségei érdemben megnöttek az utóbbi évtizedben lezajlott emlékezetpolitikai fordulattal összefüggésben. A kortárs viszonyok értelmezése iránti fogékonyságot az utóbbi években az antropológia diszciplináris igényű megjelenése is serkentette.

Az etnicitás gyökerei és rítusai felől közelítve a mindennapok kulturális gyakorlatához, az emlékezetpolitika létezőmódjához a mai európai kutatási paradigmák egyik legmarkánsabb elemét tárgyalja a néprajzi muzeológiai kutatás. A kultúrát jelentések rendszereként értelmezhetjük (Geertz 2001: 196). A lokális, regionális, a felekezeti, a szociális identitás mind része az egyének, családok s tágabb közösségek önmeghatározásának, aktív ágense a változó emlékezetpolitikának. A közösséget összetartó, szimbolizáló szokások ma is keletkeznek, a hagyományok újraélednek, s munkál a hagyományteremtés igénye is. Ezen folyamatoknak nem csupán dokumentálójaként, hanem tevőleges formálójaként is szerepe van a néprajzi múzeumoknak. Az emlékezet és az identitásképzés szorosan és szétválaszthatatlanul összekapcsolódik ezen intézmények tevékenységében. Az egyén azonosságtudatának mindkét összetevője, vagyis az individuális minőségét, egyszerűségét képviselő személyes identitás, illetve a társadalmi minőségét megjelenítő szociális identitás egyaránt történeti jellegű. A kollektív emlékezet és az identitásfolyamatok komplex viszonya a vonatkozó kutatások fontos általános megállapítása és ilyen minőségében közvetlenül az emlékezetpolitika és az identitáspolitika kiindulópontjaként értékelhető. Nyilvánvaló, hogy az emlékezetpolitika sem nem csupán magyar, sem nem csak 21. századi jelenség, sem nálunk, sem máshol nem marad meg a tudomány falai között. Mi több, sokkal inkább tekinthető politikai, semmint tudományos jelenségnek.

A politikailag konstruált, politikai érdekeket szolgáló történelmi érvelés végigkísérte az emberiség történelmét. A történettudomány önreflexív megközelítésmódját a múzeumok tevékenysége szempontjából is tanulságosnak ítélem (vö. Gyáni 2000, 2010). A magyar politikai gondolkodás történetében is erőteljesen kimutathatóak a politikai indíttatásból újratertelt múltértelmezések, történelmi víziók, amelyek a múltat nem feltárni, hanem politikai célokra felhasználni akarták. Az emlékezet és az identitásképzés kisebb-nagyobb zavarai mindig együtt járnak, amiként kedvező körülményeik is feltételezik egymást. Az emlékezés jól működő identitástermelő mechanizmus is, a lokális – és regionális – társa-

dalom mentalitását is formálja, alakítja. Ezért releváns és szükségszerű annak vizsgálata, hogy a múzeumi kiállítások és projektek milyen diskurzusok mentén szerveződnek, hogyan konstruálják az emlékezetet és ezáltal milyen komplex kulturális viszonyt alakítanak ki, illetve milyen identitásmintákat kínálnak fel a környezetet alkotó társadalom számára.

A hagyomány az identitás médiumaként működik. A hagyományok fenntartása vagy megmentése a társadalmak morális feladata (Giddens 1994: 65, idézi Jakab 2012: 48). A hagyomány befolyásolására, felújítására, az újabb hagyományok kitalálására tett kísérletek az egyéni és csoportidentitások fenntartását, revitalizációját vagy éppen átalakítását célozzák meg és ezekben a múzeumi szerepvállalás különösen erőteljes lehet.

A néprajzi múzeumok eredendő múltorientációját a jelennel való szembesülés állítja ki-hívás elé. Milyen múzeumi megoldásokkal lehet (és szabad) napjaink aktuális/súlyos kérdéseiben útmutatást adni és egyben tanulni a tudást? Miként lehet hiteles szereplőként diskurzusra ösztönző szerepet vállalni abban az esetben, ha korlátozottak az eszközök, csak a múlt tárgyai és a korábbi fogalmak szerint konstruált képei állnak rendelkezésre? A jelenorientációt metodikai érvek és a jövőre utaló megőrkítési szándék is sarkallja a múzeumi szcénában. (vö. Fejős 2003: 26.) Úgy tűnik, hogy az emlékezetpolitikai viták ezen a területen is megkerülhetetlenek. Az igazi kérdés sokkal inkább az, hogy miként hatnak ezek egy-egy közösség kohéziójára. Távlatosan tekintve ez a jelenség is a politikai kultúra része, melynek formálása részben a múzeumok feladata.

A TÁRSADALMI MÚZEUMOK LEHETŐSÉGEI ÉS KÖTELEZETTSÉGEI

A helyek és az emlékezés fogalmai Pierre Nora francia történész munkásságának alaptételeiként terjedtek el. Az emlékezés helye, a *lieu de mémoire* (emlékhely) megnevezést őt követve alkalmazzák a téma kutatói. (Vö. Nora 1999.) A múzeum (kiállítóhely és archívum) mint az emlékezetkultúra és emlékezetpolitika kitüntetett helye és tere rendkívül összetett, sajátos viszonyt alakít ki azzal a fizikai térrel, amelyben működik. Ez is erősíti aktualitását a témaválasztásomnak, mikor a Néprajzi Múzeum új helyszínre költözése egyre jobban realizálódik.¹ Az intézmény megújulási folyamatának részeként a Néprajzi Múzeum munkatársaival átgondolt projekt munka eredményeként elkészítettük az intézmény új küldetés nyilatkozatát. Ezt a közzétett tömör üzenetet az új múzeum tervezésének és koncepcionális formálásának alapköveként kezeltük és benne a kulturális emlékezet, mint kulcsfogalom meghatározó elemként szerepel.

A Néprajzi Múzeum Európa egyik legkorábbi néprajzi múzeumaként 1872 óta gyűjti, archiválja, óvja, kutatja és közvetíti a magyarországi, az európai és az Európán kívüli közösségek hagyományos és modern kulturális emlékeit. Tárgyak, képek, szövegek, hangok és gondolatok gyűjteménye, amely a világ megismerésének gazdag és sokrétű forrása. A Néprajzi Múzeum társadalmi múzeumként a múltbeli és a jelenkori tárgykultúra, valamint a társadalmi jelenségek kutatásának és bemutatásának reflexív helyszíne. A néprajztudomány, az európai etnológia, a kulturális antropológia első számú magyarországi intézménye, múzeumtudományi műhelye. Gyűjteményének és tudáskészletének köszönhetően a Múzeum más tudományok és a művészet számára is kiindulópontot jelent a kulturális emlékezet, a

1 A költözéssel kapcsolatos legfrissebb publikációk, melyek a koncepció formálódását is jelzik: Kemecsi 2015, 2016.

*kulturális sokszínűség és a változó identitások megértéséhez, elfogadásához és tiszteletéhez. A tudás, az élmény és a tapasztalat összhangjával lehetőséget teremt a közösségi és egyéni értelmezések, viszonyulások megfogalmazására.*²

A küldetésnyilatkozatban megfogalmazott *társadalmi múzeum* Magyarországon ma még gyakorlatilag alig ismert intézményi kategória. A társadalmi múzeum kifejezés szó szerint a francia *musées de société*-ből származik, melynek meghatározása eredetileg az *écomusée* széles körére utal. Franciaországban a kifejezés arra a múzeumi tevékenységre vonatkozik, amely a különböző közösségekhez közel áll (Chaumier 2013: 8). Ez a fölfogás az angolszász múzeumi környezetben sem ismeretlen, hiszen kiválóan rokonítható az ott elterjedt társadalomtörténeti múzeumok fogalmával. A nemzetközi téren messzemenően elismert francia gyakorlat, illetve a *social history* múzeumok angolszász irányultsága rendkívül közel állnak egymáshoz.

Egyértelmű üzenetként kommunikálható, hogy a múzeum is kultúrateremtő hely, s így a jelenkori társadalmak sajátos közege, mely szimbólumokat, élményformákat képvisel – az épületén keresztül is. A néprajzi múzeumokban/társadalmi múzeumokban a tárgyak rendszeres gyűjteménnyé alakítása a világ megismerése s megismertetése érdekében történik (Fejős 2003: 46). A 21. század második évtizedére markánsan megváltozott látogatói szokások, preferenciák igazolják, hogy a néprajzi gyűjteményeket feltáró társadalmi múzeumok képesek a látogatók tanulási és ismeretszerzési vágyának kielégítésére. Az egykori életvitelben megnyilvánuló és a jelenben is formálódó kulturális különbségek bemutatásával kapcsolatos kérdések megfogalmazására az ilyen múzeum kiválóan alkalmas (Fejős 2003: 15). A társadalmi múzeumok emlékezetpolitikai műhelyként történő szerepvállalása építhet arra a tényre, hogy a gyűjtemények formációs folyamataiban kimutatható a tudományos érdeklődés változása, azaz a gyarapodások körülményei és hangsúlyosan szerencsés esetben a környezetet jelentő társadalom kapcsolódó reakciói és értékítélete is.

A korszerű tudásrendszerek permanens újraprendeződésének és társadalmi-politikai világgépekbe történő beágyazódásának alapvető eszközei a múzeumi kiállítások (Korff 2003: 10). Az intézmények küldetését támogató egyediség és a különlegesség ma a virtuális világok korában a múzeumok valóságában van: a valós környezet, valódi emberekkel való találkozás és együttlét, valódi beszélgetések biztonságos találkozási helyeként működik a korszerű múzeum (Kemecsi 2010: 171).

A nemzetközi szférában csak érintőlegesen is tájékozódva leszögezhető, hogy a múzeumokat mára utolérte a történetiség szelleme: az önkritika és az önreflexió társadalomtudományi kényszere, melyet a prezentizmus, az emlékezetfordulat, a társadalmi idő és a kulturális tér átformálódása is jelez (György 2008: 35). A modern múzeumnak ma már egyértelmű feladata, hogy összekapcsolja az élő kultúrát, a jelen gyakorlatát, a kulturális örökséggel – az emberi tapasztalás számos területén (Castells 2012: 37–38).

Az is szinte közhelyszerű megállapítás, hogy a 21. század muzeológiája már nem értelmezhető az elmúlt évtizedekben végbement emlékezetpolitikai fordulat nélkül (György 2003: 16). A múzeumi gyűjtemények a tudománytörténet esetenként homályos vagy megvakult tükréi, olyan sajátos történeti produktumok melyeknek valós értékét a kapcsolódó információk minősége hordozza. Ezért vitathatatlan, hogy a múzeumi anyag mint az etnográfiai tudás egyik alapformája nem önmagában-, vagy semleges forrásbázisként, hanem egyedül történeti mivoltában és a létrehozása körülményeinek ismeretében használható hitelesen. A múzeumok korszerű funkciói között a megőrzés (melybe beletartozik a korábban gyűjtésként jelzett tevékenység és az állományvédelem/restaurálás is), mellett

2 Forrás: <http://www.neprajz.hu/tartalom.php?menu2=17>. (Letöltés dátuma: 2014. október 14.)

a kutatás, a kommunikáció és az oktatási tevékenység egyenértékű elvárásként szerepel.³ Minden befogadás-örzés, minden kiválasztás-megmutatás a múltrol alkotott elképzelések foglalata, s mint ilyen önmagában s eleve értelmezésre szoruló állásfoglalás. A múzeum ily módon különleges médium. Önmaga jogán képvisel készségek, technikák, módszerek összességéből álló megismerési és magyarázati eszközt, a társadalmi információátadás különleges közvetítő csatornáját. (Vö. Fejős 2008: 25–26.)

A társadalmi hasznosság felismerése és felismertetése mára nemzetközi szinten már az intézmények fennmaradásának és fejlesztésének alapjaként értékelhető. A korszerű múzeumi praxisban lendületes ritmusban lépnek előtérbe a történetek és az emlékezések, valamint a képek, miként a hétköznapi életben is roppant módon felértékelődtek.⁴

A modern múzeumok-kiállítások számos megoldást és módszert átvettek a színházi, dramaturgiai eljárásokból, de a kultúra tárgyakon keresztül megvalósuló reprezentációjának leginkább bevált módszerei elsődlegesen a múzeumokban alakultak ki. A 21. század második évtizedére a múzeumokban a megfogalmazott kérdésekre adott válaszok komplex formában születnek meg. A tárgyak, képek, források többszólamúsága, a prezentáció nyitottsága és rugalmassága, a válaszok relativitása és időszerűsége kiegészül a szerzők szubjektivitásával. Mindezen együttthatók eredményeként alapvetően megváltozott a múzeumi kiállítások tere és a befogadás módja is. (Frazon 2011: 23.) A múzeumi reprezentáció alkalmával a gyűjteményi tárgyak kiállításba rendezésével az interpretáció a múlt felidézését, azaz az emlékezés aktivizálását generálja. Ezen folyamatban a tárgyak emlékezést elindító szerepe meghatározó (vö. Korff 1995). A múzeumok kiállításai nyilvánvalóan nem elszigetelt jelenségek, az intézményi stratégiák és a korszerű prezentációs eljárások szüntelenül változva hatnak egymásra. Ismeretesek azok a múzeumi scenográfiai megoldások, melyek eredményeként egy múzeumi kiállítás már nem pusztán bemutat egy-egy történetet, múltbéli eseményt, hanem olyan eszközöket alkalmaz, amelyek segítségével a látogatót felrázza, meghökkenti vagy figyelmezteti. Megállapíthatjuk, hogy Magyarországon még kevésbé élnek a múzeumok ezekkel a megoldásokkal. A múzeumok hagyományos szakmai kompetenciái, valamint a kialakult múzeumi szaktevékenységek ma már nem elegendők a múzeum és közösség megváltozott, illetve átalakításra szoruló kapcsolatának működtetésére. A tudományos és muzeológiai helyi kontextus elsősorban az intézményektől és az ott dolgozó azokkal kapcsolatban álló szakemberektől igényli új készségeket, korábban ismeretlen stratégiák kidolgozását és megvalósítását. (Fejős 2006: 21.)

Azonban a természetes és ösztönző megújulási készletelés hatásmechanizmusai mellett egyéb tényezők is alakítják a múzeumok szerepvállalásainak perspektíváit. A magyarországi múzeumi társadalmi hasznosságot célzó térfoglalás, illetve térmegörzés szempontjából érdemi befolyásoló szerepe van az utóbbi években gyorsan és látványosan kiépülő párhuzamos intézményi hálózatnak. Az akár évszázados történetű hagyományos múzeumok mellett több, olyan állami alapítású és komoly erőforrásokkal támogatott intézmény jelent meg, melyek a kiállítások terén többet mint egyszerűen új színeket képviselnek egy palettán. S míg a múzeumok az ún. élményparkokkal a látogatói figyelem megszerzése és megtartása érdekében indított versenyben – nehézkességük és esetenként tudományos és gyűjteményi „ballasztjuk” miatt eleve hátránnyal indulnak – ezekkel az új alapítású és esetenként közvetlen aktuális kultúrpolitikai tematikát megcélzó szereplőkkel szemben alárendelt szerepben találhatják magukat. Mindezen folyamatokkal párhuzamosan hazai és nemzetközi téren egyaránt megállapítható, hogy egyre csökken a szférában a köztámogatás aránya és egyre magasabbak a látogatói elvárások. Ez a jelenség kényszerítő erővel hat a múzeumok-

3 Az UNESCO 38. Általános konferenciáján 2015. novemberében elfogadott ajánlásnak megfelelően.

4 Talán elegendő itt a web2 megoldásaira utalni.

ra, hogy a bevétel növelése érdekében új látogatói attrakciókat, fejlesztéseket generáljanak. Ezek az új tendenciák közvetlenül nem kedveznek a múzeumok tudományos tevékenységének, s így a különböző közreadási formáknak sem. Leegyszerűsítve, a múzeum napjainkra olyan kulturális szórakoztató helyszínné alakult, a fogyasztás helyszínévé, ahová elsősorban az attrakció, az élményszerzés miatt jön a látogató. A múzeumok, mint intézmények terén nyilvánvaló a megfelelni vágyás a fenntartó- és a lokális elvárásokhoz. Az állam, mint fenntartó számára a közgyűjteményi intézmény a modern állam programértékesítésének kitüntetett csatornája lett. (Ébli 2005: 49.) Külső normaként telepedik továbbá a múzeumokra az angolszász kifejezéssel auditkulturának nevezett megítélés, amely a társadalmi hasznosság mérésére vonatkozik.

S mindez annak ismeretében alakul, hogy a nemzetközi szintéren a múzeumok szerepe metaforikus értelemben is hangsúlyos: pontos és konkrét helyet jelölnek ki a nemzetek emlékezetpolitikai térképén. Természetesen különböző intenzitással teszik ezt. Elsősorban az egyes intézményekre uralkodóan jellemző prezentációs stratégiák minőségének és korszerűségének függvényében. Az ismert társadalmi múzeumok többsége a múlttal való találkozás és szembenézés aktív helyszínékként is működik. Tevékenységükben más és más intenzitással kombinálják az objektív tudás és a szubjektív tapasztalat tartalmi és formai szegmenseit. (Vö. György 2016.)

EMLÉKEZETPOLITIKA ÉS PERSPEKTÍVÁK

A kultúra töredékeken keresztül hozzáférhetősége és a reprezentáció részlegessége napjainkban a modern múzeumi diskurzus egyik alapfogalmává lett. A múltfeldolgozás, az emlékezet és emlékeztetés elméleti megközelítései és gyakorlati következményei alapvetően formálják a múzeumoknak, mint intézményeknek a szerepét és megítélését egyaránt. A történelmi emlékezet múzeumi bemutatása, kiállítási prezentációja időben és térben egyaránt változó jelenség. A változás különösen erőteljesen jelentkezik a vizuális kultúra átalakulásában. A mindenkorai politikai hatalom által fenntartott intézményekben az egészséges és hiteles működés érdekében különösen fontos a saját intézményi lét kritikus szemlélete, a nyilvános vitákban születő érvek és válaszok diskurzusa, a hangsúlyos önreflexivitás. Ezen pontokra támaszkodhat ezeknek az intézményeknek a hitelessége, tudományos megítélése és identitásképző szerepvállalásának mértéke. (Vö. Frazon 2011: 44.)

Megállapíthatjuk, hogy a társadalmi, vagy a személyes emlékezés sem magányban fogant mentális folyamat, hanem spontán változatában is, de intézményes formáiban különösen közösségileg mintázott mű (vö. Pataki 2010). A társadalomban zajló, a társadalmat szervező emlékezet és emlékezés az egyéni emlékezés spontaneitásával szemben a szervezetséget érvényesíti, ebből következően helyszínei, tárgyai, aktorai vannak, jelentések eredőjében jön létre és változik, társadalmi, kulturális és politikai kontextusok teremtik és azokra hat vissza (Jakab 2012: 17). Erre reflektál a mindenkorai hatalom is, hiszen az elmúlt évszázadok során rendszeresen jelentkezett a szándék, hogy a múzeumok tevékenysége politikai célokat is szolgáló identifikációs eszközként működjön. Harmonikus állapot akkor jöhet létre, ha az államilag irányított és formált emlékezetpolitika nem terjeszkedik túl a területén, ha nem szorítja ki a nyilvános térből a tényleges tudományt. Az emlékezetpolitika soha nem a múlttól, hanem a jelenről és a jövőt formáló hatalmi aspirációkról szól.

Különösen agresszív lehet, ha a nemzeti történelem kisajátítására irányul, ha a felejtést, a sajátjának tekintett hagyomány megtisztítását célozza a rávetülő árnyéktól, vagy ha egy másik hagyomány pozitív teljesítményét akarja a feledés homályába kényszeríteni. A kiélezett közéleti rivalizáció kitüntetett fontosságú terepe a társadalmi és nemzeti közlemlekezet birtoklásáért folyó küzdelem. S ennek a harcnak a frontján egyes múzeumok hirtelen a viták metszéspontjában, az ütközőzónában találhatják magukat.

Az emlékezetfordulat és prezentizmus a jellemző a jelenkori társadalomtudományi paradigmára. A történelem és a kultúra közötti eltérés a prezentizmus problémája elsősorban. A mély társadalmi identitás válság és a reprezentációs válság kiegészül a nagy intézményekkel szembeni társadalmi kritikával. Felismerhetőek az artikulálódó társadalmi aggodalmak, melyek között erőteljesen jelen van az amnéziától való félelem és az autentikusság kérdése is. A klasszikus értelmező keretrendszerek felbomlását követően, a korábbi nagy narratívák már nem adnak hiteles válaszokat. (Vö. Frazon 2011: 19–21.) Az utóbbi évtizedekben részben a globalizációs fejleményekből és a politikai szereplők rögtönzéseiből eredő – vadonatúj identitás-támpontok jelentek meg, melyekre számos esetben a múzeumok is reflektáltak. A múzeumi feladatvállalás részeként formálódó jelenorientáció a metodikai szempontok, a társadalom dinamikája és működése megfigyelésének, értelmezésének általános tudományos szükséglete mellett egyértelműen emlékezés- és emlékeztetéspolitika is. Az emlékezetpolitikai aktualitás számos téren kínál (vagy szinte elvár) múzeumi szerepvállalást a néprajzi intézményektől: ilyenek például a népi kultúra képének múzeumi megszerkesztése mellett a hagyományos népi kultúra elemeinek különböző társadalmi-kulturális körben történő újrafogalmazása, vagy a nemzeti kultúra szerveződése, illetve a nemzetközi vagy globalizált kultúra helyi átértelmezése. A társadalmi múzeumok számára alapfeladatként jelentkezik a jelenkori kortárs konfliktusok problémái mellett, a mindennapi élet esztétikumáig, vagy a szimbólumok és a kommunikációs jelenségek komplex világáig számos érzékenynek ítéhető tematika. A kortárs kultúra múzeumi megőrkítése számos olyan hétköznapi és társadalmi kulturális formára és megnyilvánulásra is kiterjed, ami korábban kívül rekedt a nagy történelem és a kultúra horizontján, összefüggésben a globális jelenségként meghatározható örökségmozgalom értékképzési eljárásainak érezhető erősödésével.

A kulturális emlékezet részben rutinszerű gyakorlatok, részben traumatikus pillanatok kettőssége által szabályozottan működik. Az ellenőrzés alól kiszabadult emlékezés főszaadító pillanatának katarziszt segítik elő a múzeumok, melyek folyamatosan újradefiniálják az emlékezetközösség történeti konstrukcióinak változó szerkezetét. A következő, az új nemzedék a múzeum konstruálta kulturális térben eligazodva, a személytelen ismeretek által juthat el akár a személyes megrendültség állapotáig is (György 2013: 175).

A fentiekben röviden vázolt folyamatok jelzésével és még korlátozott elemzési kísérettel is kitűnik, hogy az emlékezés, az emlékezetpolitikai fordulat vagy félfordulat és az intézményesült muzealizáció nem különíthető el a társadalmi környezettől. S ennek részeként a közvetlen tudományos diskurzustól sem. (Vö. Frazon 2011: 146–147.) Olyan országban, ahol a múlt értelmezésének igénye természetes módon a közös kulturális örökség része, ott a jelenségek komplexitása, esetenként töredékessége és töredezettsége közvetlenül befolyásolja az érintett intézményrendszer is.

Az emlékezet nemcsak a múltat rekonstruálja, hanem a jelen és jövő tapasztalását is szervezi (Assmann 1999: 42). Hiszen nyilvánvaló, hogy az első pillantásra összeegyeztethetetlennek tűnő értékek – múlt és a jövő értékei, a megőrzés és az újítás értékei – képesek kiegészíteni egymást, sőt csak együttesen szolgálhatják a nemzeti közösség felemelkedését (Orbán 2014: 9). A múlt különös jelenség: egyszerre tárgyyszerű és irreverzibilis, ám egyúttal képlékeny, értelmezhető és újraértelmezhető; az egyén személyes perspektívája révén szub-

jektív élménnyé tehető és éppen ez az a jellemző tulajdonsága melyet a múzeumok képesek megragadni. A fentiek fényében óriási a felelőssége a szférában tevékenykedőknek, mert a múzeum nyilvánvalóan jelentésteremtő tér, megkérdőjelezhetetlen klasszifikációkkal. Ezen szempontok alapján megállapítható, hogy a múzeum olyan örökségi intézmény, amely számára a nemzeti identitás- és örökség konstruálás problémaköre komoly feladatrendszerrel jelent (vö. Chastel 2004). A néprajzi múzeumok elvitathatatlan lehetősége és egyben kötelezettsége is véleményem szerint, hogy a nemzetközi, a nemzeti és a lokális illetve egyéni emlékezettel összefüggésben működő diskurzus az intézményi reprezentációk talán legfontosabb elemeként érvényesüljön. S ennek megfelelően a néprajzi múzeumok – társadalmi múzeumként az egyéni élettörténeteket közvetlenül alkalmazva teljesíthetik ki küldetésüket ezen a roppant fontos területen.

Hogy a fentiekben megfogalmazott elvárás nem pusztán a múzeumi szakterület működésével közvetlen kapcsolatban állók közül vallják egyre többen és hangosabban, idézem Orham Pamuk, Nobel-díjas török író, az isztambuli Ártatlanság Múzeumának alapítója vita-indító előadásának néhány gondolatát, melyet az ICOM (*International Council of Museums*) 2016-os milánói konferenciáján mondott el:

„A nagy, államilag támogatott múzeumoknak az a céljuk, hogy az államot reprezentálják, és ez legalább annyira nem jó, mint amennyire nem ártatlan... A jelen és a jövő múzeumainak nem lehet az a céljuk, hogy az államot reprezentálják, ehelyett újra létre kell hozniuk az egyének világát. Az egyéni történetek sokkal inkább alkalmasak arra, hogy emberségünk mélységeit bemutassák. Nincs szükség több olyan múzeumra, amely történelmi narratívákat próbál meg létrehozni a társadalomról és a közösségről a csoport, a nemzet és az állam narratívájaként. Mindannyian tudjuk, hogy a hétköznapi történetek gazdagabbak, emberibbek és legfőképpen sokkal élvezetesebbek [...] A múzeumokban ott van a Történelem, miközben nekünk történetekre lenne szükségünk. A múzeumok tele vannak nemzettel, miközben nekünk emberekre lenne szükségünk. Csoportok és táborkok vannak a múzeumokban, nekünk meg közben egyénekre lenne szükségünk [...]” (Pamuk 2016.)

SZAKIRODALOM

- Assmann, Jan
1999 *Kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz Kiadó, Budapest.
- Chastel, André
2004 Az örökség fogalma. In: Erdösi Péter – Sonkoly Gábor (szerk.): *A kulturális örökség*. (Atelier füzetek, 7.) L'Harmattan–Atelier, Budapest, 97–132.
- Castells, Manuel
2012 Múzeumok az információs korszakban In: Palkó Gábor (szerk.): *Múzeumelmélet. A képzeletbeli múzeumtól a hálózati múzeumig*. Petőfi Irodalmi Múzeum – Ráció Kiadó, Budapest, 30–43.
- Chaumier, Serge
2013 Écomusées: structures porteuses de ressources pour l'avenir. In: Mazé, Camille – Poulard, Frédéric – Ventura, Christelle (dir.): *Les Musées d'ethnologie. Culture, politique et changement institutionnel*. Éditions du Comité des travaux historiques et scientifiques, Paris, 271–294.
- Ébli Gábor
2005 *Az antropológizált múzeum. Közgyűjtemények átalakulása az ezredfordulón*. Typotex Kiadó, Budapest.
- Fejős Zoltán
2003 *Tárgyfordítások. Néprajzi múzeumi tanulmányok*. Gondolat, Budapest.

- 2006 A múzeumok „helyi” körülményei és kontextusai. *Múzeumi Közlemények.* (2) 15–22.
- 2008 Múzeumi utak a „high-pop” és a „slow food” vidékén. *Múzeumi Közlemények.* (1) 16–28.
- Frazon Zsófia
2011 *Múzeum és kiállítás. Az újrarajzolás terei.* Gondolat – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest.
- Geertz, Clifford
2001 Sűrű leírás. Út a kultúra értelmező elméletéhez. In: Uő: *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások.* Osiris, Budapest, 194–226.
- Giddens, Anthony
1994 Living in Post-Traditional Society. In: Beck, Ulrich – Giddens, Anthony – Lash, Scott: *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order.* Polity Press, Cambridge, 56–109.
- Gyáni Gábor
2000 *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése.* Napvilág Kiadó, Budapest.
- 2010 *Az elveszithető múlt. A tapasztalat mint emlékezet és történelem.* Nyitott Könyvműhely, Budapest.
- György Péter
2003 *Az eltörölt hely – a Múzeum.* Magvető, Budapest.
- 2008 Az univerzális múzeumok sorsa a szimbolikus restitúció idején. *Néprajzi Értesítő* LXXXIX. 33–39.
- 2013 *A tanuló-ház. Múzeumelméleti esettanulmányok.* (Múzeumcafé könyvek, 1.) Budapest.
- 2016 A múzeumi rendszer szétesése. A múzeumi negyed egy lehetséges válasz. *Élet és Irodalom* LX. (18) http://www.es.hu/gyorgy_peter;a_muzeumi_rendszer_szetese;2016-05-05.html. (Leöltés időpontja: 2016. május 9.)
- Jakab Albert Zsolt
2012 *Emlékkállítás és emlékezési gyakorlat. A kulturális emlékezet reprezentációi Kolozsváron.* Kriza János Néprajzi Társaság – Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár.
- Kemecsi Lajos
2010 Múzeum és épülete – Kihívások és válaszok a modern múzeumépítészetben. In: Bereczki Ibolya – Cseri Miklós (szerk.): *Ház és Ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve 22.* Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 167–180.
- 2015 Az új Néprajzi Múzeum – szándékok, tervek, vágyak. In: Jakab Albert Zsolt – Kinda István (szerk.): *Aranykapu. Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére.* Kriza János Néprajzi Társaság – Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Székely Nemzeti Múzeum, Kolozsvár, 45–56.
- 2016 A Néprajzi Múzeum új épületének tervei. *Néprajzi Értesítő* XCVII. 17–35.
- Keszeg Vilmos
1991 *A folklór határán. A népi írásbeliség verses műfajai az Aranyosszéken.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- 2002 A genealógiai emlékezet szervezése. In: Árvai Judit – Gyarmati János (szerk.): *Közelítések az időhöz. Tanulmányok.* (Tabula könyvek, 3.) Néprajzi Múzeum, Budapest, 172–212.
- 2006 *Egy Hír adás a' Késő Maradékhoz. 17–20. századi erdélyi toronygombíratok.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely.
- 2007 A történelmi emlékezet alakzatai. In: Szemerkényi Ágnes (szerk.): *Folklór és történelem.* (Folklór a magyar művelődéstörténetben.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 18–43.
- Korff, Gottfried
1995 Läßt sich Geschichte musealisieren? *Museumskunde* 60. 18–22.
- Kósa László
1980 *Megjártam a hadak útját. A magyar nép történeti emlékezete.* Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest.
- Nora, Pierre
1999 Emlékezés és történelem között: a helyek problematikája. *Aetas* X. (3) 142–157.
- Orbán Viktor
2014 Előszó. In: L. Simon László: *Polgári kultúrpolitika. Eredmények és dilemmák.* Budapest, 7–9.
- Paládi-Kovács Attila
2005 *Merre tart az európai néprajztudomány?* (Székfoglalók a Magyar Tudományos Akadémián.) Budapest.

Pataki Ferenc

2010 Kollektív emlékezet és emlékezetpolitika. *Magyar Tudomány* 171. (7) 778–798.

Pamuk, Orhan

2016 Kis gazdaságos múzeumokat. *Magyar Múzeumok online*. Elérhetőség: http://magyarmuzeumok.hu/tema/3433_kis_gazdasagos_muzeumokat. (Letöltés időpontja: 2016. augusztus 11.)

Voigt Vilmos

2008 Van-e kulturális emlékezete a népnek? In: Papp Richárd – Szarka László (szerk.): *Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat – kulturális emlékezet*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 15–26.

POLITICI MEMORIALE ȘI MUZEOLOGIE ETNOGRAFICĂ

Muzeul modern constituie o instituție de o importanță deosebită în prezervarea memoriei colective și a canoanelor, iar prin prezentarea unei ierarhii simbolice, în reprezentarea și redefinirea continuă a înțeleșurilor. Astfel că este indicată cercetarea, analizarea activității muzeelor etnografice, muzee ce pot fi definite ca muzee sociale, în privința temporalității și sensibilității atitudinii lor față de politicile memoriale. Muzeul (loc de expoziție și arhivă), ca o locație importantă a culturii și politicii formelor memoriale, formează o relație complexă și distinctivă cu spațiul fizic în care își desfășoară activitatea. Acesta este unul dintre factorii care au influențat alegerea tematicii acum, când Muzeul Etnografic din Budapesta se mută într-o nouă locație. Abordarea politicilor memoriale, însumate în această lucrare, este un element deosebit de important atât în activitatea științifică, cât și în funcționarea muzeului de etnografie.

POLITICS OF MEMORY AND ETHNOLOGICAL MUSEOLOGY

The modern museum is an institution of special importance for maintaining the collective memory and canon and, presenting the symbolic world order, representing and continuously redefining the meanings. Accordingly, it is worth analysing the activity of museums of ethnography that can be positioned as social museums, for both the timeliness and problem sensitivity of their attitude towards the politics of memory. The museum (exhibition place and archive) as an important place of the culture and politics of memory forms a highly complex and distinctive relationship with the physical space in which it operates. This is one of the factors contributing to the timeliness of the choice of theme at a time when the Budapest Museum of Ethnography's move to a new space is becoming a reality. The treatment of the politics of memory, summed up in the article, is a very important element in both the scholarly activity and the operating practice of the museum of ethnography.